

УДК 349.422(043.3)

*В. Ф. Жаренко, канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
та банківського права ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Стаття присвячена проблематиці розвитку кооперативного руху в аграрному секторі України в контексті розвитку сільських територій на основі порівняльного аналізу окремих положень діючого Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” та проекту закону “Про розвиток кооперації у сільському господарстві України”.

Ключові слова: сільськогосподарський виробничий кооператив, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, земельні ділянки сільськогосподарського призначення, пайовий фонд, сільськогосподарські кооперативні ринки.

Постановка проблеми. Однією із загальних проблем загальнодержавного значення, яку невідкладно треба сьогодні вирішувати, є розвиток сільських територій, зокрема їх головної складової – сільських населених пунктів, створення на селі належної соціальної інфраструктури, умов для забезпеченості зайнятості працездатного сільського населення, його проживання, відпочинку, підняття рівня освітньо-культурного та духовного розвитку жителів села, особливо молоді. Безсумнівно, визначальну роль у вирішенні зазначених завдань повинні відіграти цільові загальнодержавні програми, в основу яких повинно бути покладено сприяння розвитку сільськогосподарського виробництва з використанням різних організаційно-правових форм господарювання на основі приватної власності на землю і майно. Поряд із господарськими товариствами різних видів, приватними сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими господарствами в останній час спостерігається певна позитивна динаміка повернення на село та розвитку кооперативних форм економічної співпраці селян, сільськогосподарських суб'єктів господарювання.

Слід зазначити, що у період масового реформування колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) в Україні (1999–2001 рр.) лише на базі близько десяти відсотків КСП були створені сільськогосподарські виробничі кооперативи, а в Сумській області цей показник ще нижчий (близько трьох відсотків). Несприйняття кооперативів як підприємств ринкового типу пояснюється в основному тим, що форми і зміст їх діяльності, порядок формування майна та використання землі, розподілу отриманих доходів мало в чому відрізняється від раніше діючих КСП. Недооцінка кооперативної форми господарювання при наявності Закону “Про сільськогосподарську кооперацію” пояснюється тим, що при застосуванні у сільськогосподарському виробництві даної форми господарювання не повністю була врахована історія розвитку кооперації в Україні, яка на початок масового реформування КСП мала більш ніж 130-річну історію. Перш за все, така форма об'єднання капіталу та праці є засобом виживання дрібних ринкових суб'єктів в критичних та кризових ситуаціях. Сучасний досвід і наукові дані свідчать, що кооперація виконує не лише антикризові функції, а і має суттєве значення в умовах нормально функціонуючої ринкової

економіки. Наприклад, в Ірландії і Данії майже всі молочні продукти виробляються кооперативами. У Бельгії кооперативи поставляють 80 % всіх овочів на ринок. ООН оголосила 2012 рік роком розвитку кооперації. Кооперативне сільське господарство – загально визнаний прогресивний спосіб обробітку землі і виробництва аграрної продукції. При цьому слід зазначити, що раніше українські кооператори, можливо навіть більшою мірою, ніж західні, зосереджували увагу на “гуманістичному”, соціально-культурному аспекті кооперації, що сприяло національному самоствердженню українського народу, його моральному розвитку, духовному вивільненню.

Водночас слід також констатувати, що в Україні тільки в останні роки почали набувати поширення обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, яких налічується зараз трохи більше 800, та які, за пропозицією уряду, слід віднести до некомерційних суб’єктів господарювання, що дозволить звільнити даний вид кооперативів від необґрунтованого податкового навантаження, зменшити витрати та збільшити доходи членів кооперативів, підтримувати стабільні ціни на продовольчі товари. Існує нагальна потреба у створенні розгалуженої системи фермерської кооперації з метою забезпечення більш ефективної виробничої діяльності. На сьогодні розвиток сільськогосподарської кооперації і, перш за все, обслуговуючих неприбуткових сільськогосподарських кооперативів, є одним із пріоритетних напрямків в аграрній політиці держави. Створені адміністративно-правові засади реалізації повноважень органами місцевого самоврядування в аграрній сфері, включаючи наявну реальну можливість з їх боку сприяти розвитку сільськогосподарської кооперації.

На вирішення вищезазначених питань спрямована робота по вдосконаленню законодавства про сільськогосподарську кооперацію. В цьому плані пропонується шляхом порівняльного аналізу визначити позитивні новації, що пропонуються у законодавство про сільськогосподарську кооперацію, зокрема, стосовно розширення видів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, запровадження норм, що регулюють формування земельних пайових фондів кооперативів, інших покращень організаційно-правового характеру при створенні сільськогосподарських кооперативів їх засновниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у розробку науково-практичних та методологічних основ створення і діяльності в Україні сільськогосподарських кооперативів внесли

вітчизняні вчені В. І. Семчик, В. З. Янчук, В. В. Зіновчук, О. М. Нечипоренко, А. М. Статівка. Проблеми регулювання земельних відносин у сільськогосподарських кооперативах досліджені у наукових працях М. В. Шульги, П. Ф. Кулинич, В. Ю. Уркевича.

Метою цієї статті є аналіз окремих нововведень, що пропонуються у проекті закону України “Про розвиток кооперації в сільському господарстві України” у порівнянні з правовим регулюванням окремих питань кооперативних відносин за Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію”.

Виклад основного матеріалу. В Україні в основному створена нормативно-правова база для регулювання створення і діяльності кооперативів у різних сферах економічної діяльності, і, зокрема, у сільськогосподарському виробництві. Правове регулювання розвитку кооперації у сільському господарстві України здійснюється відповідно до Конституції України, законів України “Про сільськогосподарську кооперацію”, “Про кооперацію”, Цивільного, Господарського, Земельного кодексів України та інших нормативно-правових актів. На вдосконалення і розвиток законодавства про сільськогосподарську кооперацію спрямований проект закону України “Про розвиток кооперації у сільському господарстві України”, який внесено на розгляд Верховної Ради України. Як зазначається у проекті, завданням цього закону є реалізація державної аграрної політики щодо сприяння кооперуванню власників земель сільськогосподарського призначення та виробників сільськогосподарської продукції з метою підвищення ефективності використання земель та нарощування виробництва продовольчої і сировинної сільськогосподарської продукції, забезпечення зайнятості сільського населення та соціального розвитку села.

У порівнянні з діючим законодавством у проекті зазначеного закону більш повно виписані напрямки державної підтримки у кооперуванні власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення, зокрема, це повинно здійснюватись у сферах виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, забезпеченні матеріально-технічними ресурсами, підвищенні родючості та охорони земель, сільського та зеленого туризму. У комплексі державної підтримки розвитку кооперації у сільському господарстві слід виділити: запровадження спрощеного порядку та безоплатної державної реєстрації кооперативів, які створюються у сільській місцевості; безоплатного та безконкурентного надання

земельних ділянок державної та комунальної власності у власність і користування виробничих та обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів для потреб їх розвитку; надання вказаним кооперативам безповоротної матеріальної допомоги на етапі їх створення; забезпечення пільгового їх кредитування; переважну закупівлю у сільськогосподарських кооперативів продукції для потреб державного аграрного фонду; забезпечення продовольством державних та комунальних установ і організацій; надання виробничим кооперативам, які вирощують органічну сільськогосподарську продукцію, допомоги в проведенні сертифікації земель та експорту такої продукції.

Більш конкретно і зрозуміло у порівнянні із діючим Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію” у проекті закону вирішено питання щодо порядку передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, розташованих у єдиному земельному масиві (полі, землеволодінні), до пайового фонду сільськогосподарського виробничого кооперативу. Відповідно до ч. 1 ст. 22 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” земля кооперативу складається із земельних ділянок, наданих кооперативу в користування або придбаних ним у власність. Згідно з ч. 2 ст. 20 зазначеного Закону право власності на землю може також набуватися кооперативом шляхом внесення до пайового фонду земельних ділянок його засновниками та членами. При цьому не вирішена проблема черезсмузжя, тобто об’єднання в один земельний масив земельних ділянок громадян, що відділені одна від одної земельними ділянками інших осіб, та які вирішили створити сільськогосподарський виробничий кооператив. Проектом вищевказаного закону передбачено, що якщо земельні ділянки сільськогосподарського призначення, що належать на праві власності громадянам, які вирішили створити сільськогосподарський виробничий кооператив, відділені одна від одної земельними ділянками інших осіб (черезсмузжя), то такі земельні ділянки підлягають добровільному (за згодою власників ділянок), а у разі недосягнення згоди – примусовому обміну за рішенням центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики.

Якщо вищезазначені земельні ділянки раніше були передані їх власниками в оренду господарюючим суб’єктам, то такі договори втрачають чинність з моменту передачі земельних ділянок до пайового фонду сільськогосподарського виробничого кооперативу. Орендарі мають право

використовувати земельні ділянки, право оренди на які припиняється у зв’язку із передачею таких земельних ділянок до пайового фонду сільськогосподарського виробничого кооперативу, до завершення робіт по догляду за посівами (насадженнями) та збору врожаю.

При цьому у проекті зазначеного закону передбачено, що якщо громадянин, який виходить із членів сільськогосподарського виробничого кооперативу, вніс до пайового фонду земельну ділянку сільськогосподарського призначення, то він має право вимагати повернення рівноцінної земельної ділянки тій, яка була ним передана до пайового фонду. Земельна ділянка, яка передається громадянину після припинення членства у сільськогосподарському виробничому кооперативі, має бути розташована на периферії земельної ділянки (землеволодіння) сільськогосподарського виробничого кооперативу і мати доступ до земель загального користування (дороги, вулиці, тощо).

Позитивним моментом у проекті вищезазначеного закону є те, що землі під польовими дорогами, призначеними для обслуговування земельних ділянок, виділених у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) у єдиних земельних масивах, а також землі під лісосмугами та іншими полезахисними насадженнями, водоймами тощо, розташованими в середині та по периметру єдиного земельного масиву, переходять у власність сільськогосподарського виробничого кооперативу безоплатно. На сьогодні у земельному законодавстві проблема належності та використання польових доріг, запроектованих при здійсненні розпаювання земель сільськогосподарського призначення та виділенні громадянам земельних ділянок у натурі (на місцевості), належним чином не вирішена.

Залишаючи поділ сільськогосподарських кооперативів на виробничі і обслуговуючі, у проекті вказаного закону, виходячи із важливості створення, виділено і більш детально врегульовано створення та діяльність обслуговуючих кооперативів, таких як меліоративні, закупівельно-збутові, у сфері органічного землеробства, у сфері надання послуг з обробітку земельних ділянок, транспортних послуг тощо, у сфері надання послуг з переробки сільськогосподарської продукції.

В окрему норму у проекті зазначеного закону виділено створення кооперативних ринків сільськогосподарської продукції. Зокрема, проектом передбачено, що фермерські господарства, інші виробники товарної сільськогосподарської про-

дукції та громадяни – власники земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства можуть створювати сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, завданням яких є реалізація (збут) сільськогосподарської продукції членів таких кооперативів, а також надання останнім торгівельних місць для реалізації власної сільськогосподарської продукції (сільськогосподарські кооперативні ринки). Учасниками (членами) таких кооперативів можуть бути територіальні громади сіл, селищ і міст в особі відповідних рад за умови передачі до пайового фонду кооперативу земельної ділянки. У свою чергу, вищезазначені сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи можуть бути засновниками та учасниками оптових та оптовороздрібних продовольчих ринків.

Проект закону передбачає можливість створення виробниками сільськогосподарської продукції обслуговуючих кооперативів комплексного характеру (багатопротільних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів), які надають різні види послуг у сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції.

Висновки. Не сприймаючи запропоновані авторами законопроекту “Про розвиток кооперації

у сільському господарстві України” нововведення у правове регулювання створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів різних видів та спрямувань як ідеальне вирішення проблеми, слід зазначити, що потреба у розвитку кооперативних начал у сільськогосподарській галузі економіки України в контексті розвитку сільських територій є на сьогодні вкрай актуальною, а її позитивне вирішення можливе за умови докорінного вдосконалення діючого законодавства, що регулює створення і діяльність сільськогосподарських виробничих і обслуговуючих кооперативів. Зазначений проект закону якраз і створює основу для дискусій щодо шляхів вдосконалення правового регулювання діяльності, а в подальшому сприятиме розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. Важливу роль у реалізації на місцях переваг кооперативної форми господарювання повинна відіграти цілеспрямована діяльність в цьому напрямку органів місцевого самоврядування по використанню наданих Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні” та іншими законодавчими актами повноважень в аграрній сфері.

Список літератури

1. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України (із змінами і доповненнями) від 17.07.1997 № 469/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>.
2. Про розвиток кооперації у сільському господарстві України : проект закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42958.
3. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
4. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / Зіновчук В. В. – К. : Логос, 1999. – 59 с.
5. Нечипоренко О. М. Формування кооперативних підприємств в аграрному секторі економіки : монографія / Нечипоренко О. М. – К. : ННЦІАЕ, 2005. – 172 с.
6. Шульга М. В. Правові питання використання земель сільськогосподарськими кооперативами / М. В. Шульга // Конституція України – основа модернізації держави і суспільства : матеріали наук. конф. (Харків, 21–22 червня 2001 р.). – Харків : Право, 2001. – С. 432–435.

Отримано 01.11.2012

Анотація

Стаття посвячена проблематике усовершенствования законодательства о сельскохозяйственной кооперации в Украине на основе анализа проекта закона “О развитии кооперации в сельском хозяйстве Украины”

Summary

Article is devoted a problematic of improvement of the legislation on agricultural cooperation in Ukraine on the basis of the bill analysis “About cooperation development in agriculture of Ukraine”